

Selena Špica¹

Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet u Beogradu
Laboratoire d'études de Genre et de Sexualité (LEGS), Paris

ISTRAŽIVANJA O SEKSUALNOSTI I INTIMNIM ODNOSIMA: OSVRT NA PERIOD PRE I TOKOM PANDEMIJE KOVIDA 19

Apstrakt: Ideja rada je da predstavi neke metodološke izazove u pogledu istraživanja o seksualnosti i intimnim odnosima, te da ukaže na pojedine olakšice u kontekstu tih istraživanja tokom pandemije kovida 19. Seksualnost i intimni odnosi nalaze se u kategoriji vrlo delikatnih tema, imajući u vidu da se odnose na pitanja duboke privatnosti, pa sama sociološka i psihološka istraživanja intimnih praksi sa sobom nose izvestan metodološki napor. Takođe, prilikom sagledavanja poteškoća i izazova pred kojima se nalaze istraživački timovi u ovom polju, treba imati na umu da je naučno ispitivanje seksualnosti uvek pitanje društvenog konteksta, te da se društvena realnost oštro prelama na domen istraživanja o seksualnosti i intimnih praksi. To se ogleda kako u postojanju institucionalnog okvira za istraživanje ovih tema, odnosno njegovom odsustvu, tako i u definisanju konkretnih istraživačkih problema. Namera ovog rada je da u različitim kontekstima problematizuje metodološki segment istraživanja intimnih praksi, referišući na kvalitativna istraživanja metodom dubinskih intervjua, koje je autorka rada sprovela pre i tokom perioda pandemije kovida 19. Na taj način biće moguće uporediti istraživačko iskustvo stečeno u okolnostima istraživanja licem u lice na ovu temu s iskustvom u izmenjenoj istraživačkoj situaciji, u kojoj je metodom istraživanja ovladao onlajn format. U tom svetlu, skrenuće se pažnja na pogodnosti onlajn forme za istraživanja intimnih praksi u cilju ukazivanja na potencijal onlajn istraživanja za prevazilaženje određenih barijera koje se javljaju prilikom istraživanja licem u lice ovih i srodnih tema.

Ključne reči: seksualnost, intimni odnosi, metodologija, kovid 19

1 sselena.radovic@f.bg.ac.rs

Uvod

Globalna pandemija kovida 19 promenila je naše svakodnevne rutine, ugrozila je život i zdravlje ljudi i uticala na mnoge društvene sektore: od zdravstvene zaštite i funkcionisanja postojećeg zdravstvenog sistema, preko promena u ekonomiji, usporavanja procesa proizvodnje, poremećaja u lancu snabdevanja i gubitaka u poslovanju i sektoru socijalnih usluga, do otkazivanja velikih društvenih i kulturnih događaja, te kompletnog fizičkog distanciranja. Vlade su nametnule različite vrste „vanrednih mera“ i ograničenja u društvenom životu, uključujući izolaciju, zabranu ili ukidanje društvenih okupljanja, sportskih i kulturnih događaja, kao i prekid rada škola i univerziteta (Ristić, Pajvančić-Cizelj and Čikić, 2020: 525). Studije fokusirane na srpsko društvo potvrdile su usporeno i otežano prilagođavanje na preduzete mere i kriznu društvenu situaciju. Neki od problema koji su se javili bili su, s jedne strane, povezani s nedostatkom pripremljenosti zajednice i institucionalne mreže na zdravstvenu krizu. S druge strane, zdravstveni nadzor i obaveza karantina predstavljali su nesigurno i novo stanje za većinu stanovnika, u kome je ograničeno zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba (Pešić, 2020: 482–483), pa je i „pitanje zaustavljanja globalnog širenja virusa, ubrzo postalo ne samo zdravstveni, već i politički, ekonomski, pravni i socijalni problem“ (Pešić, 2020: 467).

Kada je reč o istraživanjima o efektima pandemije kovida 19 na partnerske i intimne odnose, obimnija istraživanja na ovu temu pretežno su bila bazirana na kvantitativnim podacima i odnosila su se uglavnom na implikacije virusa na seksualno i reproduktivno zdravlje ljudi (Li et al., 2020; Michielsen et al., 2020; Balzarini et al., 2021; Nadarzynski, 2021). Ta istraživanja su pokazala da se, u uslovima koji pojedincima uskraćuju mogućnost da se osećaju socijalno povezanim, mnogi mladi ljudi, zbog pandemije i mera samoizolacije, suočavaju s različitim problemima koji utiču na njihovo seksualno i reproduktivno zdravlje,² savetujući hitno formulisane strategije i smernica za zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih (Radović, 2021: 34).

2 Primera radi, prema nalazima jedne od pomenutih studija, 22% ispitanika prijavilo je smanjenje seksualne želje; 41% njih je iskusilo smanjenje intenziteta seksualnih odnosa; 30% je prijavilo povećanje učestalosti masturbacije, a 31% njih je prijavilo pogoršanje partnerskih odnosa tokom pandemije (Li et al., 2020). Rezultati druge studije, u vezi s karakteristikama seksualne želje za vreme pandemijske krize, sugerišu da su socijalna izolacija i stres koji proističu iz pandemije u dvostrukoj interakciji sa seksualnom željom: na početku pandemije primetan je rast želje za seksom, dok u kasnijim fazama pandemije ona opada, povezujući se s depresivnim simptomima (Balzarini et al., 2021).

U poglavljima koja predstoje biće reči najpre o važnosti sagledavanja višeslojnog upliva društvenog konteksta u naučna ispitivanja seksualnosti; zatim o metodološkim teškoćama u prikupljanju verodostojnih podataka na ovu temu, te prednostima kvalitativnih istraživanja i metoda dubinskog intervjua za dobijanje sadržajne iskustvene građe o toj temi; i, konačno, u uporednoj perspektivi pre i tokom perioda pandemije, biće problematizovana valjanost korišćenih istraživačkih tehnika tokom istraživanja seksualnosti i intimnih odnosa u našem društvu.

Kontekstualni okvir istraživanja o seksualnosti

Problematika seksualnosti i intimnih odnosa nalazi se u korpusu osetljivih tema u pogledu više aspekata, budući da se odnosi na pitanja društvenih tabua i duboke privatnosti, što potvrđuje i znatno kasniji upliv ove problematike u akademsko i naučno-istraživačko polje (Sagarin, 1971; Foucault, 1990; Sagarin, 2002; Moon, 2008). Zanimljivo je da tek početkom 19. veka seks ulazi u žižu akademskog interesovanja i od tada seksualno ponašanje ljudi postaje predmet mnogih disciplina: medicine, pedagogije, psihijatrije, demografije, kriminologije, epidemiologije i psihoanalize. Ipak, kada je reč o konkretno sociološkoj perspektivi u razumevanju ovih fenomena, sociološka elaboracija seksualnosti pripada novijim istraživačkim praksama, pa se sociološki interes za ovo problemsko polje rađa (tek) tokom 20. veka (Filipović, 2017: 223). Tome je doprinela teorijska i institucionalna dominacija seksologije, medicine, biologije, psihijatrije i srodnih disciplina, koja je dovela do toga da „u periodu od darvinovske revolucije do Drugog svetskog rata nije postojala nikakva sociologija seksualnosti (Sagarin, 1971: 284). Prema rečima Filipovića, „sociološki diskurs seksualnosti obrazuje se kao posledica modernih (unutar)naučnih pregiba zapadne kulture, ali i na marginama delovanja društvenopolitičkih pokreta za oslobođenje“ (Filipović, 2017: 227). To je period kada eskalira proces seksualne liberalizacije (počevši od Kinsijevih istraživanja seksualnog ponašanja ljudi [*Alfred Kinsey*, 1948], preko seksualne revolucije iz 1968. godine) i u istom duhu se intenziviraju promene, a ujedno se konstituiše i sociologija seksualnosti kao zasebna naučna disciplina.³

3 Treba naglasiti i da je sociološki interes za telesne i seksualne prakse utemeljen, pre svega, u konceptu seksualnosti kao društvenoj činjenici, odnosno *tipu društvenog konstrukta tesno povezanog s kulturnim značenjima* (Stajin, 2002: 173, podvukla S. Š.). Na drugoj strani, sociologija seksualnosti kao zasebna disciplina (pre)ispituje određene dimenzije seksualnog ponašanja. Međutim, u ovom trenutku ne postoji saglasnost naučne zajednice u vezi s interpretacijom seksualnog ponašanja. No, smatra Filipović, to što (trenutno) ne postoji saglasnost naučne zajednice u vezi s interpretacijom

U delu teksta koji sledi biće prikazano kako funkcioniše sociološki diskurs o seksualnosti u nekim zapadnim društvima i u našem društvu, s ciljem da se pokaže kako se društvena realnost prelama na domen ovih istraživanja proizvedeci metodološki napor koji se očitava na više nivoa, čime se pokazuje i kako je konkretno strukturisan diskurs seksualnosti u društvenim praksama i institucijama u ovim društvima.

Kako je naučno ispitivanje seksualnosti i intimnih odnosa uvek pitanje društvenog konteksta, ono ne podrazumeva isključivo ispitivanje ponašanja, već uključuje i društvene norme i vrednosti, što posledično utiče na samo istraživanje: ispoljava se kroz prisustvo jasnog institucionalnog okvira za realizaciju ovakvih istraživanja, odnosno nepostojanje takvog okvira, ali i kroz definisanje određenih istraživačkih pitanja i formulaciju i strukturisanje pojedinačnih upitnika. Kada je reč o obuhvatnim nacionalnim studijama o seksualnom ponašanju odraslih, ovde ću predstaviti primere zapadnih društava koji na različite načine potkrepljuju iznetu tvrdnju o snažnom uticaju društvenog konteksta na naučna istraživanja seksualnosti i intimnih odnosa.

Iako je empirijsko ispitivanje seksualnosti pokrenuto 1940-ih s Kinsijem (Kinsey et al., 1948),⁴ prvo *nacionalno* istraživanje seksualnog ponašanja u SAD započeto je krajem 80-ih kao Vladina inicijativa Nacionalnog instituta za zdravlje dece i ljudski razvoj i osmišljeno je kao deo odgovora nauke i javnog zdravlja na krizu uzrokovanu epidemijom AIDS-a. Međutim, zbog žestokih političkih borbi u Regan-Buš eri i intelektualnih previranja u dizajniranju studije, došlo je do ukidanja saveznog finansiranja američkog istraživanja seksualnog ponašanja (*National Health and Social Life Survey* [NHSLs], 1992) (Laumann et al., 1994). Slično ovoj situaciji, Vlada Margaret Tačer otkazala je finansiranje britanske ankete o seksualnom ponašanju (*National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles* [NATSAL] 1990) (Johnson et al., 1994), pa su obe studije završene uz pomoć sredstava iz privatnih fondacija. U Francuskoj pak, manje politički ostrašćena atmosfera po pitanju tema o seksualnosti omogućila je podršku

seksualnog ponašanja u datoj istorijskoj sekvenci nije znak teorijske slabosti ili pak preimućstva jedne ili druge intelektualne pozicije/discipline, već je pre znak i *pokazatelj funkcionisanja samog diskursa*, kao načina na koji je znanje strukturisano u konkretnim društvenim praksama/institucijama (Filipović, 2017: 223, podvukla S. Š.).

4 Kao izumitelj empirijskih istraživanja seksualnosti, 1947. je osnovao Kinsijev institut pri Univerzitetu Indijana (*Kinsey Institute for Research in Sex, Gender, and Reproduction*). Napisao je dve knjige o ljudskoj seksualnosti – jednu o muškarcima i jednu o ženama (poznatije kao „Kinsijevi izveštaji“), na osnovu istraživanja metodom dubinskih intervjua, na uzorcima između pet i šest hiljada ispitanika/ca. Pitanja u intervjuima su obuhvatala raznovrsne teme: od seksualnog razvoja, samozadovoljavanja, noćnih seksualnih snova, orgazama, homoseksualnog ponašanja, do seksualnih kontakata sa životinjama (Kinsey et al., 1948, 1953).

Vlade i javno finansiranje za više nacionalnih istraživanja o seksualnom ponašanju.⁵ Ovi događaji nam potvrđuju da naučno proučavanje seksualnosti nikada nije odvojeno od širih društvenih i kulturnih tokova i političkih debata (Michaels et Giami, 1999: 401).

Najzad, kada je reč o srpskom društvu i kontekstu malobrojnih i relativno mladih socioloških istraživanja na temu seksualnog ponašanja i intimnih odnosa, treba spomenuti dva istraživanja Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, obuhvatnija u pogledu veličine uzorka, koja uključuju ove teme, premda im one nisu bile u fokusu istraživanja. Predmet jednog od njih (2008) bile su savremene porodice u Srbiji. Ispitivane su ključne dimenzije bračno-partnerskih odnosa, a u vezi s ispitivanjem intimnosti korišćene su dimenzije: seksualnost, interakcije, autoritet, zadovoljstvo odnosom i ponašanje u konfliktnim situacijama (Bobić, 2010). Kasnije istraživanje, fokusirano na populaciju žena, imalo je za cilj da ispita kako se u iskustvima žena sintetišu moderna medicinska znanja, tradicionalni obrasci normiranja reproduktivnosti i seksualnosti, te da li preovladava tradicionalan, moderan ili hibridan tip seksualnog i reproduktivnog ponašanja i socijalizacije (Sekulić, 2015: 64).⁶

Napomenuto je da se složenost normativno-vrednosnog konteksta istraživanja fenomenologije seksualnosti prelama i na pitanje metodologije. U slučaju Srbije, ta složenost je, moglo bi se reći, dvoslojna, što potvrđuje i skroman broj kako socioloških tako i psiholoških i antropoloških istraživanja na ovu temu, uprkos relativno dugoj istraživačkoj tradiciji u društvenim naukama i istraživačkim centrima na našem prostoru.⁷

5 Prva nacionalna studija sprovedena je 1972. godine (*Rapport sur le comportement sexuel des Francais I* „Izveštaj o seksualnom ponašanju Francuza“) u kontekstu razvitka oralnih kontraceptiva i seksualnog obrazovanja u kasnim 1960-im (Simon et al., 1972). Nakon ovoga je 1991. realizovano istraživanje ACSF (*Analyse du comportement sexuel en France I* „Analiza seksualnog ponašanja u Francuskoj“), dizajnirano u jeku epidemije AIDS-a, takođe kao deo odgovora nauke i javnog zdravlja na krizu (Spira, Bajos and ACSF Group, 1994). Naredno je CSF istraživanje iz 2006. (*Contexte de la Sexualité en France I* „Kontekst seksualnosti u Francuskoj“), realizovano u kontekstu društva koje se dinamično menjalo u domenu porodičnih struktura (povećanje bračne pokretljivosti) sa sve većim zahtevima za rodnom ravnopravnošću (Bajos et Bozon, 2008). Pomenuta istraživanja su kvantitativna i pretežno *sociološka* (imajući u vidu dimenzije i karakteristike pitanja), iako su timovi bili multidisciplinarni.

6 Ova istraživanja pokazala su prisustvo procesa individualizacije intimnosti u brojnim praksama parova (prvo istraživanje), ali su potvrdila i neku vrstu „zaglavljenoosti“ između tradicionalizma i individualizma (Bobić, 2010: 144). To nam pokazuje da ipak postoji jedna posebna ravan društvene stvarnosti (ni naglašeno moderna, ni u potpunosti tradicionalna), u kojoj se ukrštaju društvene vrednosti, norme i političke strategije (Sekulić, 2015: 76).

7 Ovde svakako treba spomenuti i aktivnosti Centra za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Nišu. Njihov multidisciplinarni tim je, reagujući na nagoveštaje pro-

Pored prikazanih opsežnijih istraživanja, prisutno je i par socioloških istraživanja na uzorcima manjeg obima, nastalih kao rezultat rada na manjim projektima i doktorskim disertacijama.⁸ Na ovom mestu valja pomenuti i nekoliko istraživanja o seksualnim praksama mladih ljudi autorke ovog teksta, sprovedenih pre perioda pandemije, ali i tokom nje.⁹ Detaljnije odlike svakog od njih biće opisane u poglavlju *Istraživanja o seksualnosti i intimnim odnosima: period pre pandemije i period tokom pandemije*, koje se bavi metodološkim problemima prilikom istraživanja seksualnosti i intimnih odnosa u našem društvu.

S obzirom na to da se tematika seksualnosti i intimnih praksi odnosi na sferu privatnosti, koja se često *sakriva* ili se *predstavlja u socijalno prihvatljivom maniru*, treba imati na umu i mnoge izazove koji se odnose kako na prikupljanje podataka tako i na razumevanje odgovora ispitanika i interpretaciju nalaza. Poglavlje koje sledi posvećeno je konkretnim metodološkim teškoćama koje se javljaju prilikom ispitivanja seksualnog ponašanja i intimnih praksi.

blematičnog seksualnog ponašanja studenata, organizovao prvi naučni simpozijum na temu rizičnog seksualnog ponašanja niških studenata i njihovog iskustva s narkoticima. Budući da je prikupljena bogata empirijska evidencija o kvalitetu i kvantitetu seksualnih odnosa niške omladine, publikovan je i zbornik radova „Studenti, seks i droga: Rizično seksualno ponašanje studenata Univerziteta u Nišu i njihova iskustva sa narkoticima“ (Stefanović Stanojević, 2011: 9).

- 8 Jedno je doktorsko istraživanje Mirjane Bobić iz 2003. na temu „Tranzicija partnerstva – studija slučaja u Beogradu“, u kojem su u dubinskim intervjuima obuhvaćena i pitanja vezana za seksualne prakse. Drugo je doktorsko istraživanje Saduše Redžić (disertacija odbranjena 2013) o stavovima studenata Niškog univerziteta o polnom moralu, a dubinskim intervjuima prikupljeni su podaci o pojedinim aspektima polnih odnosa – povezanosti seksa, ljubavi i reprodukcije, apstinenciji i promiskuitetu, iniciranju polnog zblizavanja, heteroseksualnim i homoseksualnim odnosima, i prostituciji (Redžić, 2018: 113).
- 9 Radi se 1) o istraživanju o seksualnom ponašanju mladih ljudi u Srbiji, u kom su, za potrebe doktorske disertacije, dubinskim intervjuima ispitivane intimne prakse u rodnoj perspektivi (kraj 2019 –); zatim 2) o sličnom uporednom projektu (kraj 2020. – početak 2021) u okviru istraživačkog rada pri Laboratoriji za studije roda i seksualnost u Parizu (*Laboratoire d'études de Genre et de Sexualité* [u daljem tekstu LEGS]), s terenskim radom u Beogradu; kao i 3) o istraživanju „Bliskost i intimni odnosi u doba pandemije: prakse i diskursi – primer Srbije“ (prva polovina 2021) u sklopu projekta *Čovek i društvo za vreme krize (2021)* Filozofskog fakulteta u Beogradu. Kriterijum za definisanje uzorka u kategoriji „mladih ljudi“ bilo je pohađanje studija: u svim istraživanjima uzorak su činili studenti i studentkinje Univerziteta u Beogradu, srpske nacionalnosti, heteroseksualne orijentacije. Preduslov za učešće u istraživanjima bilo je iskustvo seksualnog odnosa. Sva istraživanja su rađena na srpskom jeziku i sve intervjuje je vodila lično autorka. Razgovori su bili digitalno snimljeni (zvučni zapis), uz prethodnu saglasnost učesnika.

Metodološki izazovi u kontekstu istraživanja o seksualnosti i intimnim odnosima

Višegodišnje istraživačko iskustvo je pokazalo da kvalitativna istraživanja bolje odgovaraju na zahteve analize kontekstualno osjetljivih fenomena, poput fenomena u središtu ovog rada (Tolman and Szalacha, 1999; Tolman, 2000; Tolman et al., 2003; Crawford and Popp, 2003; Selaland Ehrhardt, 2003; Dworkin and O'Sullivan, 2005; Bay-Chengand Eliseo Arras, 2008; Maxwell, 2007; Mitchell et al., 2007). Primera radi, u iscrpnom pregledu dvodecenijskog istraživanja dvostrukih heteroseksualnih standarda,¹⁰ Kroford i Pop (Crawford and Popp, 2003) istakli su pogodnosti i pojedine manjkavosti kvalitativnih metoda korišćenih u istraživanjima heteroseksualnih dvostrukih standarda. Akcenat su stavili na prednosti *metoda otvorenog tipa*, specifično *etnografskog pristupa*, *(individualnih) dubinskih intervju* i *fokus grupa*, tvrdeći da ovi metodi istraživanja imaju potencijal da pokažu dinamičke aspekte mnogih kontekstualno osjetljivih fenomena.¹¹ Međutim, polazeći od premise da jezik istovremeno odražava i pojačava društvenu stvarnost, kao i da je izbor jezika metodološki ključan i naročito važan aspekt svake metode istraživanja stavova i osjetljivih tema, isti autori tvrde da ovaj tip istraživanja može vrlo izvesno, iako suptilnije, da nametne konceptualne i lingvističke šeme samih istraživača (Crawford and Popp, 2003: 21, 14–15). Zato se zahteva obazriva priprema uoči koncipiranja istraživačkog instrumenta i odabira pojmovnog aparata, kao i visoka obučenost za rad istraživača i razvijanje odnosa poverenja.

Osim toga, situiranost teme seksualnosti u domen privatnosti, koja se neretko predstavlja u društveno prihvatljivom svjetlu, jednako utiče kako na verovatnoću dobijanja nepouzdanih odgovora tako i na rizik od neadekvatne interpretacije dobijenih nalaza. Kako navode Mičel i saradnici

10 Dvostruki heteroseksualni standardi utiču na istrajnost rodno-diferencirane vizure seksualnosti i poreklo razlika između muškaraca i žena pronalaze u prirodi. To implicira percepciju prema kojoj muškarci imaju (prirodno) nekontrolisanu seksualnu želju, za razliku od žena, a „regularni“ seksualni odnos podrazumeva aktivne muškarce koji zadovoljavaju pasivne žene, ali u cilju zadovoljenja sopstvenih prirodnih nagona. Ženska seksualnost, s druge strane, definiše se u pronalaženju ispunjenja kroz zadovoljavanje muških potreba. Prema ovoj percepciji, žene treba da budu poželjne (za muškarce), imaju slab seksualni nagon, preferiraju seks u odnosima koji podrazumevaju emocionalnu bliskost, žele posvećenost i monogamiju i, ukoliko su manje seksualno iskusne, više su cenjene (Holland et al., 1994: 29; Masters et al., 2013: 411).

11 U slučaju dvostrukih heteroseksualnih standarda, ovi metodi pokazuju kako se dvostruki standardi prenose u interakcijama i kako se aktivno koriste kao sredstvo društvene kontrole za oba pola (Crawford and Popp, 2003: 22).

(Mitchell et al., 2007), postoji niz razloga zbog kojih je izazovno postizanje validnosti kod izveštavanja o seksualnom ponašanju. S tim u vezi, pitanje koje se često postavlja u kontekstu istraživanja seksualnih praksi jeste: „Da li ljudi govore istinu?“, a u traženju odgovora na njega, smatraju oni, fokus ne treba da bude na izvoru nepouzdatih, netačnih ili nedоследnih odgovora, već na modalitetima posredstvom kojih se učesnicima može pomoći kako bi pružili iskrene i tačne iskaze o svom seksualnom iskustvu (Mitchell et al., 2007: 520–521). Napominju da postoji zabeležena pristrasnost prilikom izveštavanja o ponašanjima koja se smatraju društveno poželjnijim, kao i odgovarajuća tendencija da se izbegavaju iskazi koji mogu da izazovu emocionalni stres (poput stida, kajanja ili sramote). Takođe, postoje zapažene rodne razlike dokumentovane u izveštavanju o brojnosti seksualnih partnera tokom života, a taj nesklad se objašnjava različitim „računovodstvenim strategijama“ koje imaju muškarci i žene: žene najčešće koriste strategiju nabiranja (u smislu specificiranja svakog pojedinačnog partnera), dok su muškarci skloniji grubom procenivanju broja partnerki.

U nastojanju da minimiziraju ove izvore pristrasnosti, isti autori su analizirali faktore koji mogu da doprinesu verodostojnijem otkrivanju podataka u dubinskim intervjuima. U predstavljanju nalaza studije o razvoju drugog NATSAL istraživanja,¹² pokazali su da faktori poput *legitimiteta istraživanja* i *posvećenosti ciljevima istraživanja*, *uveravanja o poverljivosti*, *odnosa između istraživača i učesnika* i *percepcije terapeutske koristi prilikom razgovora o ovim temama* mogu značajno da olakšaju istraživački proces i pomognu u otkrivanju podataka o osetljivim temama (Mitchell et al., 2007: 519). U listanju činioaca koji utiču na motivaciju učesnika da otkriju poverljive podatke o sebi, i uz prisutnu neprijatnost, izdvajaju se *osećaj posvećenosti istraživačkom procesu* i *verovanje u važnost iskrenosti* tokom učešća u istraživanju. Drugim rečima, pokazalo se da su osećaj lične odgovornosti u istraživačkom procesu i vera u legitimnost i značaj istraživanja nadjačali zabrinutost učesnika zbog načina na koji bi intervjuer mogao da interpretira njihove odgovore (Mitchell et al., 2007: 523). U podsticanju pouzdatih odgovora ističe se *i nedvosmislenost u vezi s procedurama poverljivosti*, budući da garancije o poverljivosti, kako na početku tako i tokom intervjuja, povećavaju lagodnost kod učesnika prilikom razgovora o osetljivim temama.

Sam format metode *dubinskog intervjuja* takođe pomaže da učesnici pruže istinite i opsežne odgovore. Pokazalo se da polustrukturisani i

12 Za potrebe ove studije koristili su se dubinski intervjui kako bi se istražila iskustva učesnika tokom popunjavanja pilot ankete o seksualnom ponašanju u razvojnoj fazi drugog po redu NATSAL istraživanja u Velikoj Britaniji.

nestrukturirani upitnici s otvorenim pitanjima pružaju više mogućnosti učesnicima da izraze autentičnost svog iskustva. Osim toga, ova forma ispitivanja i intervjuisanja omogućava da se dobiju i daju sva dopunska pojašnjenja. Više vremena je izdvojeno i za uvodne i završne faze intervjuja kako bi se objasnila studija u svim svojim aspektima, ali i tokom intervjuja – za „raslojavanje“ odgovora učesnika. Intervjuer može da zauzme aktivnu ulogu prema interpretacijama učesnika: ukoliko primeti neku nedoslednost u iskazu ili mišljenju, može da ukaže na nju, pa se kroz diskusiju može ustanoviti izvor te nedoslednosti. Isto tako, obezbeđivanje kvalitativnog (dubinskog) intervjuja zasniva se na pretpostavci o valjano provedenom vremenu intervjuera sa sagovornikom (i pre zvaničnog početka intervjuja i u završnici), s obzirom na to da se u pomenutoj postavci izgrađuje blizak odnos između intervjuera i sagovornika. Naposljetku, metod dubinskog intervjuja uključuje specifičan *pristup intervjuera i stil intervjuisanja*, pa se naglašava važnost neutralnosti u pristupu i izostajanje reagovanja intervjuera na odgovore učesnika prilikom razgovora. Posedovanje svojevrsnih veština u kvalitativnom intervjuisanju olakšava pružanje poverljivih informacija, imajući u vidu da uspeh dubinskog intervjuja zavisi od veštine intervjuera da navede učesnika da se „otvori“ i podeli osetljive informacije o svojim skrivenim iskustvima (Mitchell et al., 2007: 526–527). S tim u vezi, intervjuer može da zauzme različite uloge i time podstakne učesnika da prenese iskustvo iz druge pozicije, pružajući perspektivu iz više uglova (Krstić, 2020: 83).

Profesionalni pristup intervjuera očitava se u još jednom segmentu interakcije s učesnicima, a to je potencijalna *percepcija terapeutske koristi prilikom razgovora o osetljivim temama* (Mitchell et al., 2007: 527). Kako i Krstić dodaje, intervjuer može da aktivira i neku konkretnu socijalnu ulogu (u ovom slučaju terapeutsku), ne bi li na određeni način usmerio tok razgovora (Krstić, 2020: 83), a takav relacioni pristup karakteriše i sposobnost intervjuera da, poput veštog terapeuta, izbegne pristrasnosti (Tolman and Szalacha, 1999: 14). To podrazumeva stručnost intervjuera i spremnost da adekvatno reaguje u različitim situacijama (u kojima sagovornici mogu da postanu uznemireni zbog priča o svom iskustvu ili kada jednostavno žele više da razgovaraju o svojim iskustvima).¹³

Najzad, budući da se metod ne može odvojiti od predmeta istraživanja, kada je reč o teorijskom okviru koji se odnosi na seksualnost u užem smislu, u istraživanjima koja su u fokusu ovog rada sledi se *teorija seksual-*

13 Svi navedeni faktori pokazali su se kao podsticajni u olakšavanju istraživačkog procesa i otkrivanju podataka o osetljivim temama i u istraživanjima koja je sprovela autorka.

nih scenarija koju su razvili Ganon i Sajmon (Gagnon and Simon, 1973). Sledi se i svojevrsan pristup izvan „zapadnjačke“ vizure u ispitivanju seksualnosti (prisutne u većini postojećih radova na ovu temu), ne bi li se *uvažili uticaji različitih kulturnih i istorijskih tradicija u istraživanju seksualnosti i intimnosti* (Alarcão et al., 2015: 3, podvukla S. Š.), što je neophodno za razumevanje seksualnosti u društvima s istrajnim tradicionalnim rodnim ulogama, poput našeg. Primena teorije seksualnih scenarija čini se opravdanom, imajući u vidu da polazi od poučne perspektive, prema kojoj seksualnom ponašanju treba pristupiti kao *društvenom ponašanju* koje se može objasniti *jedino društvenim faktorima* (koji oblikuju i uslovljavaju to ponašanje). Prema autorima, seksualni scenariji predstavljaju personalizovane kognitivne šeme za definisanje seksualne stvarnosti, uobličene pod uticajem delovanja *kulturnih, interpersonalnih i intrapersonalnih faktora* (Gagnon and Simon, 1973).¹⁴ „Scenaristički pristup“, dakle, osim što se bavi značenjem seksualnog u društvenom životu (na kulturnom i interpersonalnom nivou), mora se baviti i realizacijom „seksualnog“ i zadovoljstvima koja „seksualno“ pruža individualnim akterima (intrapsihički nivo), s ciljem razumevanja *odnosa i veza između tri nivoa implementacije scenarija* (Simon and Gagnon, 2003: 495, podvukla S. Š.). Na kraju, treba napomenuti i da se učenje odnosi na „sve aspekte seksualnosti, uključujući percepciju i tumačenje fizioloških procesa povezanih sa uzbuđenjem, zadovoljstvom i orgazmom“ (Gagnon, 1990, navedeno prema Bozon et Giami, 1999: 70).¹⁵

Ovde treba objasniti i kako su seksualni scenariji povezani s rodom – oni se mogu posmatrati kao tačka interakcije između pojedinaca i struktura roda (Masters et al., 2013: 410). Ganon i Sajmon su u svojim prvim radovima istakli da rod, kao glavna dimenzija diferencijacije u seksualnom prilagođavanju ljudi, zauzima povlašćeno mesto u perspektivi seksualnih

14 Kako tvrde Sajmon i Ganon, scenariji su u osnovi metafora za *konceptualizaciju „proizvodnje“ ponašanja* u društvenom životu (Simon and Gagnon, 1984: 53, podvukla S.Š); da bi se ponašanje dogodilo, nešto nalik „pisanju scenarija“ mora da se manifestuje na tri pomenute ravni (videti Simon and Gagnon, 1986: 98–99; Gagnon and Simon, 1973: 114; Gagnon, 2004: 79).

15 U procesu učenja učimo da identifikujemo i vizuelizujemo potencijalne seksualne situacije, tj. kontekste koji uključuju očekivane elemente seksualnih scenarija – glumce, radnju, scenografiju – koji kao takvi kod pojedinca mogu stvoriti seksualno uzbuđenje. Ipak, autori ističu da teorija seksualnih scenarija nikada nije pretendovala na to da bude sveobuhvatna teorija ljudske seksualnosti, u smislu da pruža koherentno razumevanje svih oblika seksualnog ponašanja. Nasuprot tome, ideja je da se pruži konceptualni aparat koji može biti od koristi u ispitivanju „specifičnih obrazaca ponašanja uočenih u kontekstu sveprisutnih društvenih promena i istovremenih razmera individuacije“ (Simon and Gagnon, 2003: 496).

scenarija (Gagnon and Simon, 1973: 190).¹⁶ Ako posmatramo kulturni nivo, preovlađujući seksualni scenario je tradicionalan i izrazito je rodno diferenciran – propisuje specifične, često dijametralno suprotne pozicije za muškarce i žene (Masters et al., 2013: 410). Studije koje se bave uticajem tradicionalnih scenarija ispituju različite elemente – od odnosa tradicionalnih seksualnih scenarija i ponašanja (Byers, 1996; Flood and Pease, 2009), preko kvalitativne analize polustrukturisanih intervjua i podataka fokus grupa (Bay-Cheng and Eliseo Arras, 2008; Dworkin and O’Sullivan, 2005; Maxwell, 2007; Seal and Ehrhardt, 2003; Tolman, 2000; Tolman and Szalacha, 1999; Tolman et al., 2003), kodiranja i kvantitativne analize polustrukturiranih intervjua (Bay-Cheng, Robinson and Zucker, 2009; Tolman and Szalacha, 1999), do kvantitativnih analiza podataka ankete (Beadnell et al., 2008; Hinie et al., 1998; O’Sullivan and Byers, 1993; Santana et al., 2006).¹⁷

Na ovom mestu će, iz metodološke perspektive, biti prikazane studije koje se bave uticajem tradicionalnih seksualnih scenarija s namerom da utvrde mehanizme putem kojih mladi ljudi odgovaraju na rodno diferencirane seksualne scenarije na nivou kulture, prepoznajući i načine prevazilaženja neusaglašenosti između scenarija na nivou kulture i njihovih ličnih scenarija u emocionalnim odnosima.¹⁸ Jedna je kvalitativna studija o seksualnim iskustvima i vezama mladih seksualno aktivnih heteroseksualnih žena, a druga studija mešovitenih metoda (engl. *mixed-methods study*) o mladim, seksualno aktivnim heteroseksualnim muškarcima i tome koliko su im prijemčive strategije bezbednog seksa (Masters et al., 2013).¹⁹

16 Shodno ovome, mogu se identifikovati tri glavna modaliteta pomoću kojih rod utiče na sve seksualne scenarije: kao okvir opštih dispozicija, kao smernica koja upućuje na međuljudsko ponašanje i kao nacrt za socijalizaciju diferenciranu na seksualnosti (Gagnon and Simon, 1973: 190).

17 Konkretnije, tradicionalni seksualni scenariji istraživani su u odnosu na *seksualnu inicijaciju* (Byers, 1996; Dworkin and O’Sullivan, 2005), *nezaštićeni vaginalni seks* (Santana et al., 2006), *upotrebu kondoma* (Hinie et al., 1998), *kontraceptivno ponašanje* (Hinie et al., 1998), *monogamiju* (Beadnell et al., 2008), *seksualnu prinudu* (Bay-Cheng and Eliseo-Arras, 2008; Byers, 1996; Tolman et al., 2003.) i *partnersko nasilje* (Flood and Pease, 2009; Santana et al., 2006; Tolman et al., 2003), navedeno prema Masters et al., 2013: 410, 411.

18 Sličan pristup primenljiv je i u istraživanjima koja su u fokusu ovog rada.

19 Stratifikovanim uzorkom obuhvaćeno je 18 srednje i visoko obrazovanih žena, starosti 18–25 godina, koje su barem jednom imale seksualni odnos s muškarcem, kao i 26 srednje i visoko obrazovanih muškaraca, iste starosti, koji su imali seksualni odnos sa ženom (u drugom istraživanju) iz jednog regiona u državi Vašington (SAD). Poziv učesnicima upućen je putem oglasa (na javnim lokacijama, u novinama, onlajn), a sve istraživačke procedure odobrio je etički odbor Univerziteta u Vašingtonu. Protokoli između muških i ženskih učesnika su se neznatno razlikovali, no, proizveli su

Vredan pomena je još jedan model dobre primene teorije seksualnih scenarija, ali na primeru društva s istrajnim tradicionalnim rodnom ulogama. Reč je o portugalskoj studiji kojoj je bio cilj da detektuje raznolikost odgovora na dominantne seksualne scenarije u Portugaliji identifikovanjem različitih frekvencija heteroseksualnih odnosa, različitih formi odnosa i različitih reprezentacija seksualnog zadovoljstva (Alarcão et al., 2015: 3).²⁰

Istraživanja o seksualnosti i intimnim odnosima: period pre pandemije i period tokom pandemije

U želji da se ispitaju rodno diferencirani seksualni scenariji s ciljem identifikovanja različitih interpretacija tradicionalnih seksualnih scenarija na nivou kulture kod mladih ljudi, u istraživanjima autorke teksta praćeno je kako se orijentišu pojedini elementi seksualnih scenarija sagovornika na interpersonalnom i interpsihičkom nivou, kroz njihovo pozicioniranje na liniji rodno diferenciranih trendova u pogledu seksualnosti u heteroseksualnom rodnom režimu. U skladu s navedenim premisama, koje se odnose na prednosti kvalitativnih metoda, kao i njihovim potencijalom da osvetle različite segmente kontekstualno osetljivih fenomena, u istraživanjima su se koristili polustrukturisani dubinski intervjui, uz etnografsko

uporedive podatke. Učesnicima je data mogućnost da izaberu pol intervjua (većina nije izrazila nikakvu preferenciju, ali oni koji jesu, opredelili su se za osobu ženskog pola), dok je sve učesnice intervjuisala rukovoditeljka istraživanja (Masters et al., 2013: 412). Kako bi se dobili narativi o seksualnom i romantičnom životu *učesnica*, u polustrukturisanim dubinskim intervjuiima koristile su se otvorene formulacije poput „Pričajte mi o vašoj trenutnoj situaciji u vezi sa seksualnim odnosima“, te „Na koji način ste stekli znanje o seksu i vezama?“, ali se govorilo i o pozitivnim i negativnim seksualnim iskustvima, uverenjima učesnica o tome kako se muškarci i žene ponašaju u seksualnim odnosima, kao i o strategijama bezbednog seksualnog odnosa. I u polustrukturisanim dubinskim intervjuiima *učesnici* su govorili o svojim iskustvima u tri različita konteksta seksualnih odnosa: kontekst (stabilnog) romantičnog partnerstva, kontekst neobavezne seksualne veze (s trajanjem) i kontekst jednokratnog seksualnog susreta, opisujući početak veze, jedan ili više seksualnih susreta, negativna seksualna iskustva, strategije bezbednog seksualnog odnosa, svoja osećanja i percepciju veze (Masters et al., 2013: 412).

- 20 Teorija seksualnih scenarija korišćena je u tumačenju podataka dobijenih dubinskim intervjuiima, koji se tiču *percepcije seksualnih iskustava Portugalaca, njihovih vizija zadovoljavajućeg seksualnog života, kao i funkcije seksa u njihovim životima*, i rezultirala je formulisanjem tipologije seksualnih iskustava i reprezentacija (videti Alarcão et al., 2015, 5). Sličnosti i razlike u odnosu na ove tipologije razmatrane su u tumačenju rezultata u istraživanju „Bliskost i intimni odnosi u doba pandemije: prakse i diskursi – primer Srbije“, u istoimenom tekstu (Radović, 2021), a o kom će, u vezi s problemima koji su predmet analize u radu, biti reči na kasnijim stranama.

posmatranje interakcija sa sagovornicima (Silverman, 2004), te sagledavanje grupne atmosfere i šireg društvenog miljea, da bi se „uhvatili“ svi elementi „scene“ u kojoj se nalaze intervjuer i sagovornici. U vezi s brojem učesnika, bilo je individualnih i grupnih intervjuja, dok je, prema tipu medija koji se primenjuje u intervjuisanju, korišćen intervju licem u lice, odnosno onlajn, kompjuterski posredovan format intervjuisanja, kada je usledila pandemija. Kako bi se uporedili istraživačko iskustvo, procedure i saznanja u vezi s istraživanjima o seksualnim praksama mladih ljudi u Srbiji, u nastavku sledi njihov detaljniji opis, počevši od istraživanja pre pandemije, koja su nastavljena istraživanjima tokom pandemije, ne bi li se napravilo poređenje tehničkih i analitičkih aspekata istraživačkog rada u različitim periodima. U težnji da se objedine mnogostruki segmenti seksualnosti učesnika i učesnica, u razgovorima su pokrivena raznovrsne teme: od percepcije kvaliteta seksualnog života, preko seksualnog zadovoljstva (naročito ženskog seksualnog zadovoljstva), seksualne želje, ideala i seksualnih fantazija, konzumiranja pornografije i samozadovoljavanja, do percepcije dvostrukih heteroseksualnih standarda i pitanja seksualnog obrazovanja, čime je obuhvaćeno više elemenata seksualnih scenarija na interpersonalnom i intrapsihičkom nivou.

Razgovori pre izbijanja pandemije

U istraživanju o seksualnom ponašanju mladih ljudi u Srbiji, gde su za potrebe doktorske disertacije dubinskim intervjuima ispitivane intimne prakse u rodnoj perspektivi, jedan deo intervjuja – u prvoj fazi – realizovan je *licem u lice*, pre izbijanja pandemije (krajem 2019). Kvotni uzorak je u ovoj etapi istraživanja predviđao razgovore s 12 sagovornika – studenata i studentkinja prirodnih i društvenih nauka Univerziteta u Beogradu starosti 19–23 godina, koji žive na teritoriji grada Beograda, i ravnomernu raspodelu prema polu.²¹ Učesnici su birani lancem preporuka (engl. *chain referral sampling*, videti Heckathorn, 2002), prvobitno zadovoljivši navedene kriterijume. Razgovori su trajali od 45 do 75 minuta.²²

U izlaganju koje sledi biće ukratko opisani metodološki aspekti koji su bili izazovni prilikom razgovora licem u lice. Reč je, naime, o evidentnoj

21 U svim fazama istraživačkog rada za potrebe doktorske disertacije koji se pominju u ovom tekstu (tri faze), vođeni su *individualni* razgovori sa (po) 12 sagovornika (biranih na isti način, s istim kvotama).

22 U trenutku istraživanja, trećina sagovornika i sagovornica je bila u stabilnoj romantičnoj vezi, dok je dve trećine bilo u neobaveznim odnosima koji su uključivali povremene ili stalne susrete seksualnog karaktera, ili su bili sami. Tip odnosa u kojem su sagovornici/e nije uticao na razlike u davanju odgovora.

suzdržanosti učesnika u razgovorima o intimnim temama (koja je varirala i u zavisnosti od konkretnih pitanja), a koja *de facto* ukazuje na metodološke teškoće pri ovim istraživanjima, kao i o ulozi pola intervjuerke u dinamici razgovora i načinu prikupljanja podataka. Bez obzira na to što su sagovornicima i sagovornicama unapred predstavljene tema i dimenzije koje će se ispitivati, već na samom početku razgovora pokazalo se da su neverbalna komunikacija i govor tela većine *sagovornika* (i poneke sagovornice) sugerisali da se u izvesnoj meri srame. Budući da se isti fenomen veće sramežljivosti sagovornika (muškog pola) javio i u kasnijim istraživanjima, mogao bi se delom objasniti time što je razgovore o delikatnim temama vodila lično *autorka* istraživanja (osoba ženskog pola), što je sagovornike, verujem, sputavalo da budu slobodniji u opisivanju svog seksualnog iskustva i određenih aspekata svog seksualnog identiteta. Kod sagovornica se, s druge strane, sramežljivost u najvećoj meri pokazala prilikom govora o ženskom seksualnom zadovoljstvu.

Pogledom na zbirne odgovore i reakcije sagovornika/ca, uočava se da skreću pažnju na određene rodno diferencirane trendove u reakcijama i diskursu o seksualnosti.²³ Ti trendovi, osim što upozoravaju na značajne razlike u diskursima o seksualnosti (i reakcijama) mladića i devojaka, pružaju i smernice za razrešenje nekih metodoloških dilema i revidiranje pristupa u daljim istraživanjima. Ukazujući na *rodno specifičan karakter* istraživanja seksualnosti i intimnih odnosa, uočeni trendovi u diskursu o seksualnosti i reakcijama sagovornika/ca bili su mi indikativni za redefinisavanje istraživačkog pristupa jer govore s kojim pitanjima i temama je plodonosnije prići *sagovornicima*, s kojim *sagovornicama* i na koji način, imajući u vidu da je, kako se pokazalo, rodno diferenciran i sâm metodološki pristup kod istraživanja o seksualnosti, što potkrepljuje i navedena argumentacija o uticaju pola intervjuerke na istraživački proces.

23 Moglo bi se reći da se u iskazima devojaka prepoznaje, na jednom polu, pozicioniranje mesta ženske seksualnosti u domenu brige o zdravlju i telesnosti, te, u izvesnom smislu, *vezivanje seksualnosti za emocionalnost i odnose koji impliciraju emocionalnu bliskost*, bez usmerivanja ka (ženskom) zadovoljstvu, dok se (ali za svega par sagovornica), na drugom polu, prepoznaje fokus na zadovoljenju ličnih potreba. Ovo je pokazalo da su kod najvećeg broja sagovornica seksualni scenariji ipak *tradicionalno rodno dihotomizovani*. U iskazima mladića, s druge strane, kod velikog broja je očigledno postojanje dvostrukih heteroseksualnih standarda koji definišu njihovu percepciju muške i ženske seksualnosti: ženska seksualnost se *vezuje za afektivnost i „emotivne veze“*, dok se muška seksualnost uglavnom posmatra *u funkciji zadovoljenja prirodnih fizioloških potreba*, što takođe potvrđuje da su kod najvećeg broja njih seksualni scenariji *tradicionalno rodno dihotomizovani*. Svesna činjenice da se dobijeni nalazi odnose isključivo na uzorak ispitivanih mladih ljudi, sumiranje zaključaka poslužilo mi je kao putokaz za modifikovanje pristupa u kasnijim istraživanjima, bez pretenzija ka uopštavanjima.

Razgovori nakon izbijanja pandemije

Druga faza razgovora u okviru doktorskog istraživanja nastupila je u periodu koji je u potpunosti bio uobličen uticajima pandemije kovida 19 (prva polovina 2020) na svim društvenim nivoima, a posledice su se reflektovale i na metodološke procedure. U izmenjenoj istraživačkoj situaciji, metodom istraživanja je ovladao onlajn format, uz sve veću ulogu kompjuterski posredovanih istraživanja. Kada je reč o istraživanjima delikatnih tema, u literaturi se može naći dosta građe koja upućuje na upotrebu kompjuterskih tehnologija za poboljšanje preciznog izveštavanja kod osetljivih pitanja (Johnston and Walton 1995, Couper and Rowe 1996, Campanelli 1997, Johnson et al., 2001).²⁴ Studije koje se bave uticajem kompjuterski posredovanih istraživanja na kvalitet izveštavanja o intimnim temama dokazuju da korišćenje onlajn formata intervjua rezultira poboljšanjem izveštavanja (u smislu doslednosti i konzistentnosti iznetih odgovora), kao i smanjenjem broja pitanja na koja se propušta odgovor (Johnson et al., 2001: 111), uz verovanje da su odgovori ispitanika „sigurniji“ unutar računara u odnosu na pisani upitnik ili intervju licem u lice (Johnston and Walton, 1995: 304). Međutim, tokom ovih kompjuterski posredovanih istraživanja, *nije postojala direktna komunikacija s istraživačem/intervjuerom*, za razliku od tehnološki posredovanih istraživanja autorke, što ove dve forme kompjuterski podržanih istraživanja umnogome razlikuje, pa nije moguće praviti direktna poređenja metodoloških aspekata ovih istraživanja.

Svoje razgovore u drugoj fazi ispitivanja – kao i u narednim fazama, kada, zbog mera izolacije, nije bilo moguće postupati drugačije – realizovala sam *korišćenjem platformi za virtuelnu interakciju* (prevažodno Zoom aplikacije).²⁵ Za razliku od pomenutih studija u vezi s tehnološki posredovanim istraživanjima, aktuelno istraživanje je uključilo i direktnu komunikaciju s istraživačem/intervjuerom, a, u najvećem broju slučajeva, podrazumevalo je i *vizuelnu interakciju* (aktiviranjem kamere tokom

24 U tom smislu, najviše pažnje je posvećeno efektima kompjuterski posredovanih programa ličnog intervjuisanja (engl. *Computer assisted self-interview*, u daljem tekstu CASI), dizajniranih da povećaju privatnost intervjua koji se odnose na delikatne teme, uz pretpostavku da je u razgovorima koji traže osetljivije informacije veća verovatnoća da će ljudi reći istinu koristeći kompjuter nego druge oblike izveštavanja (pisani upitnik ili intervju licem u lice). Tokom ovog intervjua, ispitanik se nalazi na kompjuterskom terminalu i odgovara na pitanja, koja kompjuter može ispitaniku da „čita naglas“ (preko ugrađenog zvučnika ili preko slušalica), ili koja mogu da budu prikazana na ekranu monitora, pa ispitanik odgovara koristeći tastaturu, posebno označene tastere, miša ili ekran osetljiv na dodir (Johnston and Walton 1995: 304, Mitchell et al., 2007: 521).

25 I ovi razgovori su trajali od 45 do 75 minuta.

trajanja razgovora). Ipak, treba naglasiti da, osim okvira u koji se smešta konkretna istraživačka tehnika tokom perioda pandemije (onlajn kontekst nasuprot istraživanjima licem u lice), promene u metodološkom pogledu, izuzev efekata onlajn okvira na ova istraživanja, nisu bile značajne.²⁶ Uprkos tome što promene u metodološkom smislu nisu bile radikalne, sama adaptacija metodološkog okvira istraživanja na pandemijsku situaciju i mere izolacije donela je boljitak koji se odrazio i na metodološke procedure. U tekstu koji predstoji videćemo koje prednosti pruža „novoformirani model“ kompjuterski podržanog istraživanja u razgovorima o osetljivim temama.

Druga faza razgovora u okviru doktorskog istraživanja, koja je bila u onlajn formatu,²⁷ pokazala je da su ispitivani mladići znatno ležernije razgovarali, opisujući različite aspekte svog seksualnog iskustva, kao i dileme i nedoumice u pogledu (ne)razumevanja nekih segmenata (u diskursu) o ženskoj seksualnosti, ali i dalje uz izvesnu razliku u poređenju s ležernijim svedočenjima devojaka. Na drugoj strani, tokom ovih razgovora, devojke iz uzorka su nesputano govorile o seksualnom zadovoljstvu i različitim iskustvima u kojima njihove seksualne želje jesu, odnosno nisu bile zadovoljene, o konzumiranju pornografije, pa čak i o samozadovoljavanju. Štaviše, iako su gotovo svi učesnici i učesnice aktivirali kameru tokom intervjua, devojke su posebno naglasile da je daleko spontanije ukoliko postoji *vizuelni kontakt* prilikom razgovora o delikatnim temama, dodajući: „prirodnije je da se vidimo kada već pričamo o seksu“, te „lakše mi je da se gledamo dok delim svoju intimu“ – i sve do jedne su imale uključenu kameru.

Kada je reč o uticaju pola intervjuerke na istraživanje, u razgovorima s *mladićima*, činilo se pak da tokom kompjuterski posredovanog istraživanja pol intervjuerke manje utiče na dinamiku razgovora i karakter odgovora od samog onlajn formata razgovora. Drugim rečima,

26 Isto tako, pandemijska situacija nije uticala ni na teorijski okvir i dimenzije kod predstavljenih istraživanja za potrebe doktorske disertacije, ali jeste uticala *na koncipiranje vodiča za razgovor i odabir ispitivanih dimenzija* u kasnijem istraživanju, „Bliškost i intimni odnosi u doba pandemije: prakse i diskursi – primer Srbije“, u sklopu projekta *Čovek i društvo za vreme krize (2021)* Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

27 Primenom saznanja u vezi s istraživačkim procedurama iz prethodne faze razgovora, u drugoj fazi sam, *koristeći rodno diferenciran pristup* u intervjuiima, u velikoj meri pokušala da proširim pitanja i dimenzijama koje se odnose na duboku intimnost. Stoga je, u nameri da se prodube uvidi o intimnim praksama sagovornika/ca, u ovoj fazi ispitivanja bilo govora o *ličnijim* pitanjima – od percepcije kvaliteta seksualnog života, znanja o seksualnosti, preko konzumiranja pornografije, *dating* aplikacija, do samozadovoljavanja i seksualnih fantazija.

pokazalo se da format tehnološki posredovanog istraživanja u kontekstu razgovora o intimnim pitanjima očigledno doprinosi bogatijim svedočenjima o seksualnosti i većem otvaranju sagovornika oba pola. Tome u prilog svedoči i neuporedivo *komotnija neverbalna komunikacija* sagovornika/ca tokom onlajn razgovora (premda nije mogla da se prati krajnje neposredno, *in situ*, kao u razgovorima licem u lice): uz aktiviranu kameru, bilo je moguće ispratiti govor tela sagovornika/ca tokom ovih razgovora, koji je odavao utisak značajno ležernijeg stava u poređenju sa situacijama licem u lice.

Ovde pak treba dati par naznaka. Na uvodnim stranama je pomenuto da je pandemija, kao novo i neizvesno stanje za većinu ljudi, ostavila osetan trag na njihove svakodnevne živote, fizičko i mentalno zdravlje. U situaciji socijalne izolovanosti i emocionalne nesigurnosti koju su proizvele propisane mere, postavlja se pitanje terapijske delotvornosti ovakvog tipa razgovora, koji je u funkciji smanjenja osećaja psihosocijalne izopštenosti učesnika u njemu i, u tom smislu, većeg otvaranja učesnika u temama koje se odnose na intimnost i emocionalnu bliskost. S tim u vezi, bilo je potrebno preispitati dobijene nalaze: da li činjenicu da su sagovornici/ce pokazali veću otvorenost o intimnim temama u onlajn razgovorima treba pripisati kompjuterski posredovanom *načinu istraživanja, terapijskoj ulozi* ove vrste razgovora u situaciji krize uzrokovane pandemijom ili treba uvažiti uticaj oba faktora?

S obzirom na to da je, zbog izmenjene društvene situacije i popuštanja mera izolacije, usledio period u kom je bilo moguće ponovo izvesti razgovore licem u lice (druga polovina 2020), bila sam u mogućnosti da proverim saznanja koja se odnose na prednosti „novog“ tehnološki posredovanog pristupa u odnosu na razgovore licem u lice kod istraživanja o osetljivim temama, i da dodatno problematizujem pitanje terapijske koristi dubinskih razgovora u pandemijskim okolnostima. Pomenuto sam imala prilike da ispitam kroz istraživački rad na projektu pri Laboratoriji LEGS u Parizu:²⁸ u prvom krugu (druga polovina 2020), vodila sam

28 U okviru ovog istraživačkog rada, ideja je bila da se koncipira potprojekat uporednog tipa sledeći francusku studiju Žiamija i Šilcove (Giami et Schiltz, 2004) o seksualnom iskustvu mladih odraslih (istraživanje je orijentisano na studentsku populaciju u Parizu; u svojoj kvalitativnoj fazi zasniva se na odgovorima 24 studenta i studentkinja prve godine studija i ispituje narative i percepciju seksualnih iskustava mladih u okviru svakodnevne seksualnosti heteroseksualnog režima). U nastojanju da se ispituju narativi i seksualna iskustva mladih u Beogradu, u ovom potprojektu formulisana je istraživački okvir koji je podrazumevao *grupne* razgovore sa studentima i studentkinjama (takođe prve godina studija, biranih lancem preporuka), kako bi se uporedilo istraživačko iskustvo primene istog metodološkog instrumenta u grupnom tipu razgovora.

grupne razgovore *licem u lice* (sa šest mladića i šest devojaka, odvojeno), nameravajući da stvorim ambijent spontanih razgovora u grupnim diskusijama; u drugom krugu, kada su restriktivne mere ponovo stupile na snagu (početak 2021), razgovori su realizovani *posredstvom Zoom aplikacije*.²⁹ U oba kruga razgovori su trajali od 60 do 90 minuta.

U vezi s prethodno analiziranim metodološkim izazovima, tokom grupnih razgovora *licem u lice*, moglo bi se reći da pol intervjuerke i ovog puta ima uticaj na dobijene nalaze: tendencija neotkrivanja, to jest nedovoljnog otkrivanja informacija o intimnosti u diskusiji s mladićima, nastavila se i uz rodno diferenciran pristup sagovornicima.³⁰ S druge strane, prilikom grupnih diskusija s istim mladićima, *kada su se razgovori realizovali putem Zoom platforme*, mladići su bili uočljivo ležerniji – i po pitanju karakteristika odgovora koje su davali (više o intimi), i po pitanju njihove neverbalne komunikacije. Navedeno se delom može pripisati činjenici da su kod ponovljenih susreta, zbog poznavanja konteksta, pojedinci često spontaniji, ali i onlajn okviru razgovora, koji, kako se već pokazalo, pruža potencijal za poboljšanje izveštavanja kod osetljivih tema i, moglo bi se reći, u ovoj situaciji takođe ima jači uticaj na dinamiku istraživanja od pola intervjuerke (u razgovorima s *mladićima*). Kod devojaka se pak ispostavilo da faktor razgovora *u grupi* (koja se za većinu devojaka percipira kao mesto podrške) ima *snažan uticaj* na kvalitet izveštavanja. One su postale refleksivnije u prisustvu drugih devojaka i slušajući njihova iskustva, pa su se već tokom grupnih diskusija *licem u lice* otvorile za veoma intimne teme, nastavljajući istu praksu i tokom razgovora putem *Zoom platforme*.³¹

Kada je reč o preispitivanju uloge terapijske koristi dubinskih intervjua u kriznim okolnostima i, u tom smislu, mogućem većem otvaranju sagovornika/ca u razgovorima o intimnim temama, u ovoj istraživačkoj situaciji se pokazalo da su dobijeni nalazi rodnodiferencirani. Budući da

29 Imajući u vidu da se ovde radi o iskustvu *grupnih onlajn* razgovora, zamisao nije bila porediti ga s iskustvom *individualnih onlajn* razgovora, već se stavlja akcenat na *efekte onlajn formata* na dinamiku razgovora o ovim temama (u poređenju s razgovorima *licem u lice*), bez obzira na tip razgovora (individualni ili grupni). U drugom koraku, namera je bila preispitati ulogu terapijske koristi dubinskih intervjua, ali i ulogu grupe (odnosno grupnih razgovora) kao mesta podrške u uslovima pandemije.

30 Podatke o uticaju pola intervjuerke na razgovore s mladićima u ovim istraživanjima zanimljivo je uporediti sa situacijom kod pomenutog istraživanja seksualnih scenarija Masters i saradnika, gde su se mladići koji su izrazili preferenciju kod odabira pola intervjuera opredelili za osobu *ženskog pola* (Masters et al., 2013: 412).

31 U razgovorima s mladićima, međutim, grupa nije imala uticaj na poboljšanje kvaliteta izveštavanja kod osetljivih tema, ni tokom razgovora *licem u lice* niti za vreme onlajn razgovora.

se jedna faza ovih razgovora odvijala licem u lice, a pandemija (odnosno pandemijska „kriza“), koja se odražava na živote i funkcionisanje pojedina, u tom trenutku i dalje je izrazito oblikovala stvarnost (druga polovina 2020), i budući da su mladići u razgovorima licem u lice (ostali) vidno sramežljivi, ne može se reći da je dubinski intervju „terapeutski“ uticao na mladiće u pogledu većeg otvaranja o intimnim temama. U razgovorima s devojkama, s druge strane, moglo bi se govoriti o terapeutskoj koristi intervjua, ali se ne sme zanemariti činjenica da je i grupni tip razgovora (te grupa, kao tačka oslonca u kriznim situacijama), kako je već pomenuto, doprineo njihovom većem otvaranju u razgovorima o intimnim temama (i kada su se realizovali licem u lice i onlajn). To nam kazuje da su sagovornice generalno pokazale veću otvorenost u vezi s intimnim temama tokom pandemijske krize i da se za njih razgovor (dubinski intervju) percipira kao naročito *bezbedno mesto u kriznim okolnostima*, gde mogu otvoreno da govore o svojoj intimnosti, bez obzira na formu razgovora (onlajn, licem u lice, razgovor u grupi).

Tezu da kompjuterski posredovan format istraživanja nudi potencijal za dobijanje kvalitetnijih rezultata kod istraživanja o delikatnim temama bila sam u mogućnosti da testiram u još dva istraživačka poduhvata: u istraživanju „Bliskost i intimni odnosi u doba pandemije: prakse i diskursi – primer Srbije“ (prva polovina 2021; 24 sagovornika, ravnomerna raspodela prema polu),³² i u trećoj fazi intervjua u okviru doktorskog istraživanja (druga polovina 2021). Istraživanja su sprovedena *posredstvom Zoom aplikacije*, a u vezi s problemskim pitanjem *da li tehnološki posredovana istraživanja doprinose preciznijem izveštavanju kod osetljivih tema*, oba istraživanja su pokazala prednosti ovih metoda u otkrivanju informacija o intimnim temama, imajući u vidu da je onlajn način istraživanja omogućio da se u svedočenjima (i sagovornika i sagovornica) dobiju sadržajni odgovori u vezi s temama koje se odnose na duboku intimnost.³³ Kada

32 U ovom istraživanju krenulo se od istraživačkog pitanja *da li je i u kojoj meri pandemija kovida 19 uticala na intimne odnose i seksualne prakse* i opšte hipoteze da *pandemija jeste uticala na promene u pomenutim praksama*. U kojoj meri i na koji način pokušalo se proveriti kvalitativnim istraživanjem. Šire o metodološkom okviru videti u Radović, 2021: 37.

33 Kako postojeće studije koje se bave uticajem kompjuterski posredovanih istraživanja na kvalitet izveštavanja o intimnim temama *ne uključuju direktnu komunikaciju s istraživačem/intervjuerom, niti se odnose na krizne situacije kao što je pandemijska*, za razliku od istraživanja u težištu ovog rada, osim osvrta na sumarne rezultate u metodološkom pogledu koji u svim istraživanjima potvrđuju isto (pokazuju prednosti onlajn metoda kod razgovora o intimnim temama), nije moguće napraviti detaljniju analizu i poređenje metodoloških i drugih aspekata ovih istraživanja. Štaviše, *u vezi s periodom pandemije*, dosadašnja istraživanja o seksualnom ponašanju ljudi bazirana su na *kvantitativnim* podacima, dobijenim anketom (videti Uvod) – čak i istraživanja

je reč o pitanjima o *terapeutskom značaju dubinskih intervju*a, te *uticaju na veće otvaranje sagovornika/ca u periodu pandemije*, može se reći da se pokazala slična rodna diferenciranost: u razgovorima s devojkama činilo se da ovaj tip intervju a ima terapeutski uticaj i da deluje na njihovo veće otvaranje o osetljivim temama, dok se u razgovorima s mladićima ne primećuje poseban značaj ove karakteristike dubinskog intervju a.

Naposletku, u vezi s rodno diferenciranim trendovima u pogledu seksualnosti, odgovori sagovornika/ca u istraživanjima tokom pandemije pokazali su da su seksualni scenariji jednog dela njih tradicionalno regulisani i orijentisani ka rodno dihotomizovanoj percepciji seksualnosti. Međutim, uočeno revidiranje tradicionalnih seksualnih normi, vidljivo kroz sve veću individualizaciju tih normi i širenje seksualnih repertoara u iskazima nekih sagovornika/ca, sugeriše nam da je ostvarivo i redefinisanje seksualnih scenarija unutar režima tradicionalne, normativne seksualnosti.

Zaključak

Sledeći istraživačko iskustvo koje sam stekla realizujući istraživanja o seksualnosti i intimnim odnosima pre i tokom pandemije kovida 19, ovim radom sam pokušala da pružim jednu analizu metodoloških segmenata tih istraživanja. Imajući u vidu kontekstualnu i fenomenološku specifičnost teme seksualnosti i intimnih odnosa, želela sam da opišem različite metodološke izazove koji se javljaju prilikom njihovog naučnog istraživanja (od odabira adekvatnog istraživačkog instrumenta i pojmovnog aparata, preko zahteva koji se odnose na veštine istraživača i interakcije s učesnicima, do rizika u vezi s interpretacijama dobijenih nalaza), kao i da podcrtam značaj društveno-političkog okvira u oblikovanju tehničkih, teorijskih i analitičkih komponenti ovih istraživanja. Kako je pandemija kovida 19 naveliko izmenila društvenu stvarnost, promena se odrazila i na metodološke procedure, pa je dominantan istraživački format postao tehnološki posredovan – onlajn način istraživanja. Uporednim pregledom istraživačkog iskustva pre i tokom perioda pandemije i prikazom praktičnih implikacija onlajn metoda u istraživanjima seksualnosti i intimnih odnosa, želela sam da istaknem prednosti ove istraživačke tehnike u odnosu na istraživački pristup licem u lice za dobijanje verodostojnijih podataka kod izveštavanja o delikatnim temama.

Kinsi instituta, koji je specijalizovan za istraživanja seksualnosti (videti, recimo, Kolarcz et al., 2020; Lehmler et al., 2021; spisak svih publikacija Kinsi instituta tokom pandemije dostupan je na stranici <https://kinseyinstitute.org/research/covid-19.php>), pa se istraživačko iskustvo ni ovde ne može porediti.

S druge strane, u analizi odgovora učesnika u ovim istraživanjima pokazalo se prisustvo nekih rodno diferenciranih trendova u diskursu o seksualnosti, koji, ukazujući na rodno specifičan karakter istraživanja seksualnosti i intimnih odnosa, pružaju i smernice za razrešenje nekih metodoloških dilema u cilju poboljšanja preciznog izveštavanja. Ti rodno diferencirani trendovi u poimanju seksualnosti, osim što daju smernice za redizajniranje istraživačkog pristupa, svedoče i o mogućim promenama u režimu normativne seksualnosti. Promena seksualnih uloga i seksualnih scenarija od suštinskog je značaja za osporavanje dvostrukih standarda i postizanje jednakosti u seksualnoj areni. Štaviše, kroz svakodnevne prakse intimnosti i izražavanje seksualnosti takođe se dešavaju društveni preobražaji, jer intimnost i seksualnost predstavljaju prostor u kojem se ljudski život demokratizuje, dok, u odsustvu takve demokratizacije, to je i scena u kojoj nejednakosti izlaze na videlo (Alarcão et al., 2015: 11). Nadam se da ovaj rad predstavlja skroman doprinos u osvetljavanju višestrukih dimenzija tih preobražaja, ali i nejednakosti, u svetlu metodoloških aspekata istraživanja seksualnosti i intimnih odnosa, kao i detabuiziranja ove teme, te potvrđivanja važnosti integrisanja diskusije na ovu temu u korpus šire istraživačke, naučne i javne problematike.

Literatura

- Alarcão, V., Virgolino, A., Roxo, L., Machado, F. L. and Giami, A. (2015). Exploring Gender in Portuguese Bedrooms: Men's and Women's Narratives of Their Sexuality Through a Mixed Methods Approach. *Sociological Research Online*, 20(2), 8. 10.5153/sro.3619
- Bajos, N. and Bozon, M. (dir.) (2008). *Enquête sur la sexualité en France: pratiques, genre et santé*. Paris: La Découverte. <https://www.cairn.info/enquete-sur-la-sexualite-en-france--9782707154293.htm>
- Bay-Cheng, L. Y. and Eliseo-Arras, R. K. (2008). The Making of Unwanted sex: Gendered and Neoliberal Norms in College Women's Unwanted Sexual Experiences. *Journal of Sex Research*, 45, 386–397. 10.1080/00224490802398381
- Bay-Cheng, L. Y., Robinson, A. D. and Zucker, A. N. (2009). Behavioral and Relational Contexts of Adolescent Desire, Wanting, and Pleasure: Undergraduate Women's Retrospective accounts. *Journal of Sex Research*, 46, 511–524. <https://doi.org/10.1080/00224490902867871>
- Beadnell, B., Baker, S. A., Gillmore, M. R., Morrison, D. M., Huang, B. and Stielstra, S. (2008). The Theory of Reasoned Action and the Role of External Factors on Heterosexual Men's Monogamy and Condom use. *Journal of Applied Social Psychology*, 38, 97–134. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2008.00298.x>
- Bobić, M. (2010). Partnerstvo kao porodični podsistem. U Milić, A. (ur.), *Vreme porodica: sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji* (15–147). Beograd: Čigoja.

- Bozon, M. and Giami, A. (1999). Les scripts sexuels ou la mise en forme du désir: Présentation de l'article de John Gagnon. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 128, 68–72. https://www.persee.fr/doc/arss_0335-5322_1999_num_128_1_3514
- Byers, E. S. (1996). How Well Does the Traditional Sexual Script Explain Sexual Coercion? Review of a Program of Research. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 8, 7–25. https://doi.org/10.1300/J056v08n01_02
- Campanelli, P. (1997). Testing Survey Questions: New Directions in Cognitive Interviewing. *Bulletin de Methodologie Sociologique*, 55(1), 5–17. <https://doi.org/10.1177/075910639705500103>
- Couper, M. and Rowe, B. (1996). Evaluation of a Computer-Assisted Self-Interview Component in a Computerassisted Personal Interview Survey. *Public Opinion Quarterly*, 60(1), 89–105.
- Crawford, M. and Popp, D. (2003). Sexual Double Standards: A Review and Methodological Critique of Two Decades of Research. *The Journal of Sex Research*, 40(1), 13–26. <http://dx.doi.org/10.1080/00224490309552163>
- Dworkin, S. L. and O'Sullivan, L. (2005). Actual Versus Desired Initiation Patterns Among a Sample of College Men: Tapping Disjunctures Within Traditional Male Scripts. *Journal of Sex Research*, 42, 150–158. [10.1080/00224490509552268](https://doi.org/10.1080/00224490509552268)
- Filipović, B. (2016). Sociolog kao „voajer“: genealoška problematizacija i kritička interpretacija dominantnog diskursa sociologije seksualnosti. *Sociologija*, 59(2), 222–244. <https://doi.org/10.2298/SOC1702222B>
- Flood, M. and Pease, B. (2009). Factors Influencing Attitudes to Violence Against Women. *Trauma, Violence and Abuse*, 10, 125–142. [10.1177/1524838009334131](https://doi.org/10.1177/1524838009334131)
- Foucault, M. (1990). *The History of Sexuality*, Vol. 1: the will to knowledge, Vintage [1976].
- Gagnon, J. H. and Simon W. (1973). *Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality*. Chicago: Aldine.
- Gagnon, J. H. (2004). *An interpretation of desire: Essays in the study of sexuality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Heckathorn, D. D. (2002). Respondent Driven Sampling II: Deriving Valid Population Estimates from Chain Referral Samples of Hidden Populations. *Social Problems*, 49, 11–42. <https://doi.org/10.1525/sp.2002.49.1.11>
- Hynie, M., Lydon, J. E., Côté, S. and Wiener, S. (1998). Relational Sexual Scripts and Women's Condom Use: The Importance of Internalized Norms. *Journal of Sex Research*, 35, 370–380. <https://doi.org/10.1080/00224499809551955>
- Holland, J., Ramazanoglu, C., Sharpe, S. and Thomson, R. (1994). Power and Desire. The Embodiment of Female Sexuality. *Feminist Review*, 46(1), 21–38. <https://doi.org/10.1057/fr.1994.2>
- Johnson, A., Copas, A., Evans, B., Malia, S., Fenton, K., Kovovessis, C., Wellings, K. and Field, J. (2001). Effect of Computer Assisted Self-Interviews on Reporting of Sexual HIV Risk Behaviours in a General Population Sample: A Methodological Experiment. *AIDS*, 15(1), 111–115. [10.1097/00002030-200101050-00016](https://doi.org/10.1097/00002030-200101050-00016)

- Johnson, A., Wadsworth, J., Wellings, K. and Field, J. (1994). *Sexual Attitudes and Lifestyles*. London: Blackwell Scientific.
- Johnston, J. and Walton, C. (1995). Reducing Response Effects for Sensitive Questions: A Computer-Assisted Self Interview with Audio. *Social Science Computer Review*, 13, 304–319. <https://doi.org/10.1177/089443939501300302>
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B. and Martin, C. E. (1948). *Sexual Behavior in the Human Male*. Indiana University Press.
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B. and Martin, C. E. (1953). *Sexual Behavior in the Human Female*. Philadelphia and London: W. B. Saunders Company.
- Kolacz, J, Dale, L. P., Nix, E. J., Roath, O. K., Lewis, G. F. and Porges S. W. (2020). Adversity History Predicts Self-Reported Autonomic Reactivity and Mental Health in US Residents During the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1119–1129. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.577728>
- Krtić, N. (2020). O metodi dubinskog intervjua. *Godišnjak za sociologiju*, 16(25), 77–101. <https://doi.org/10.46630/gsoc.25.2020.04>
- Laumann, E. O., Gagnon, J. H., Michael, R. T. and Michaels, S. (1994). *The Social Organization of Sexuality: Sexual Practices in the United States*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lehmiller, J. L., Garcia, J. R., Gesselman, A. N., and Mark, K. P. (2021). Less sex, but more sexual diversity: Changes in sexual behavior during the COVID-19 coronavirus pandemic. *Leisure Sciences*, 43(1–2), 295–304. <https://doi.org/10.1080/01490400.2020.1774016>
- Masters, N. T., Casey, E., Wells, E. A. and Morrison, D. M. (2013). Sexual scripts among young heterosexually active men and women: continuity and change. *The Journal of Sex Research*, 50(5), 409–20. <http://dx.doi.org/10.1080/00224499.2012.661102>
- Maxwell, C. (2007). „Alternative“ Narratives of Young People’s Heterosexual Experiences in the UK. *Sexualities*, 10, 539–558. <https://doi.org/10.1177/1363460707083168>
- Michaels, S. and Giami, A. (1999). Review: Sexual Acts and Sexual Relationships: Asking About Sex in Surveys. *The Public Opinion Quarterly*, 63(3), 401–420. <https://doi-org.eres.qnl.qa/10.1086/297727>
- Mitchell, K., Wellings, K., Elam, G., Erens, B., Fenton, K. and Johnson, A. (2007). How Can We Facilitate Reliable Reporting in Surveys of Sexual Behaviour? Evidence From Qualitative Research. *Culture, Health & Sexuality*, 9(5), 519–531. <http://dx.doi.org/10.1080/13691050701432561>
- Moon, D. (2008). Culture and the Sociology of Sexuality: It is Only Natural? *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 619, 183–206. <https://doi.org/10.1177/0002716208320242>
- O’Sullivan, L. F. and Byers, E. S. (1993). Eroding Stereotypes: College Women’s Attempts to Influence Reluctant Male Sexual Partners. *Journal of Sex Research*, 30, 270–282. <https://doi.org/10.1080/00224499309551711>
- Pešić, J. (2020). COVID–19, Mobility and Self-Isolation. Experiences of the Serbia’s Citizens in the Times of Global Pandemic. *Sociologija*, 62(4), 467–485. <https://doi.org/10.2298/SOC2004467P>

- Radović, S. (2021). Bliskost i intimni odnosi u doba pandemije: prakse i diskursi – primer Srbije. U Vuletić, V. (ur.), *Uticao pandemije kovida 19 na društvene i psihološke procese* (33–44). Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu. <https://isi.f.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2022/02/Uticao-pandemije-kovida-19-na-drustvene-i-psiholoske-procese.pdf>
- Ristić, D., Pajvančić-Cizelj, A. and Čikić J. (2020). Covid-19 in Everyday Life: Contextualizing the Pandemic. *Sociologija*, 62(4), 524–548. <https://doi.org/10.2298/SOC2004524R>
- Sagarin, E. (1971). Typologies of Sexual Behavior. *Journal of Sex Research*, 7(4), 282–288. <https://doi.org/10.1080/00224497109550719>
- Sagarin, E. (2002). Sex Research and Sociology: Retrospective and Prospective. In Plummer, K. (ed). *Sexualities: Making a Sociology of Sexualities* (27–51). London, New York: Routledge.
- Santana, M. C., Raj, A., Decker, M. R., LaMarche, A. and Silverman, J. (2006). Masculine Gender Roles Associated with Increased Sexual Risk and Intimate Partner Violence Perpetration Among Young Adult Men. *Journal of Urban Health*, 83, 575–585. 10.1007/s11524-006-9061-6
- Seal, D. W. and Ehrhardt, A. A. (2003). Masculinity and Urban Men: Perceived Scripts for Courtship, Romantic, and Sexual Interactions with Women. *Culture, Health & Sexuality*, 5, 295–319. <https://doi.org/10.1080/136910501171698>
- Sekulić, N. (2015). Vrline neznanja – O reproduktivnosti i seksualnosti žena. U Jarić, I. (ur.), *Politike roditeljstva: iskustva, diskursi, institucionalne prakse* (57–81). Beograd: ISIFF.
- Simon, W. and Gagnon, J. H. (1984). Sexual scripts. *Society, Special Feature*, november–december: 53–60.
- Simon, W. and Gagnon, J. H. (1986). Sexual Scripts: Permanence and Change. *Archives of Sexual Behavior*, 15, 97–120. 10.1007/BF01542219
- Simon, W. and Gagnon, J. H. (2003). Sexual Scripts: Origins, Influences and Changes. *Qualitative Sociology*, 26(4), 491–497. 10.1023/B:QUAS.0000005053.99846.e5
- Simon, P., Gondonneau, J., Mironer, L. and Dourlen-Rollier, A. M. (1972). *Rapport sur le comportement sexuel des Francais*. Paris: Julliard, Charron.
- Silverman, D. (2004). *Qualitative Research: Theory, Method and Practice* (2nd edition). London: Sage Publications, 1–8, 140–161.
- Spira, A., Bajos, N. and ACSF Group (1994). *Sexual Behaviour and AIDS*. Aldershot: Avebury.
- Stajin, A. (2002). Tri modela seksualnosti: nagoni, identiteti i prakse. *Reč*, 67(13), 171–188. <https://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/67/171.pdf>
- Stefanović Stanojević, T. (2011). Predgovor. U Stefanović Stanojević, T. (ur.), *LJU-BAV, SEKS, MLADI: socio-kulturni i emocionalni činioci rizičnog seksualnog ponašanja omladine* (9–17). Univerzitet u Nišu, Centar za naučna istraživanja SANU.
- Stefanović Stanojević, T. et al. (2009). *Studenti, seks i droga: Rizično seksualno ponašanje studenata Univerziteta u Nišu i njihova iskustva sa narkoticima*. Centar za naučna istraživanja SANU i Univerzitet u Nišu.

- Tolman, D. L. (2000). Object Lessons: Romance, Violation, and Female Adolescent Sexual Desire. *Journal of Sex Education & Therapy*, 25, 70–79. <https://doi.org/10.1080/01614576.2000.11074331>
- Tolman, D. L. and Szalacha, L. A. (1999). Dimensions of Desire: Bridging Qualitative and Quantitative Methods in a Study of Female Adolescent Sexuality. *Psychology of Women Quarterly*, 23, 7–39. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1999.tb00338.x>
- Tolman, D. L., Spencer, R., Rosen-Reynoso, M. and Porche, M. V. (2003). Sowing the Seeds of Violence in Heterosexual Relationships: Early Adolescents Narrate Compulsory Heterosexuality. *Journal of Social Issues*, 59, 159–178. <https://doi.org/10.1111/1540-4560.t01-1-00010>

Research on Sexuality and Intimate Relationships, a Review of the Period Before and During the Covid-19 Pandemic

Abstract: The idea of the paper is to present some methodological challenges in terms of research on sexuality and intimate relationships, and to point out certain reliefs in the context of the same research during the covid-19 pandemic. Sexuality and intimate relationships are in the category of very delicate topics, since they are related to issues of deep privacy, so the sociological and psychological research of intimate practices itself entails a certain methodological strain. In addition, when considering the difficulties and challenges faced by research teams in this field, it should be kept in mind that the scientific examination of sexuality is always a matter of social context, and that social reality sharply breaks into the domain of research on sexuality and intimate practices. The aforementioned is reflected both through the existence of an institutional framework for research on these topics, i.e. the absence thereof, as well through the definition of specific research problems. The intention of this paper is to problematize the methodological segment of research on intimate practices in different contexts, referring to qualitative research using the method of in-depth interviews, which were carried out before and during the period of the covid-19 pandemic – by the author of this text. In this way, it will be possible to compare the research experience gained in the circumstances of face-to-face research on this topic, with the experience in a changed research situation in which the research method was mastered by the online format. In this light, attention will be drawn to the advantages of the online form for research of intimate practices, in order to point out the potential of online research to overcome some barriers that arise during face-to-face research of these and related topics.

Keywords: sexuality, intimate relationships, methodology, covid-19